

Kőbányai János
Jeruzsálemi jegyzetek
a második millennium végén

A jom kippuri kép-böjt képei

Jom kippurban, ebben a legmegrendítőbb, mert a leginkább befelé fordító zsidó ünnepben az is rendkívüli, hogy nemcsak az imák és a koplalással előidézett megtisztulás vezeti vissza az embert önmagához-eredetéhez, azonosságához, cselekedeteihez, hanem – korszakunkra sajnos, nem sajnos: ez a legjellemzőbb – a médianélküliség is. Legalábbis itt, Izraelben, ahol több mint 25 órán keresztül hallgat a rádió, és csak egy-egy kimerevített, néma képet sugároz valamennyi tévécsatorna.

Soha nem jött jobban ez a médiaböjt, mint amikor vér, füst, temetés, harag és gyűlölet borította el a média minden szegmensét. Ebben az eredetileg ünnepélyes, de most feszült csendben el lehet gondolkodni: mit láttunk, mi öntött el bennünket az elmúlt hét alatt? Mivel szembesültek, akik itt élnek Izraelben – mint jómagam is, egy évig –, s mivel az egész világ, amelynek ez az előadás szól?

A XX. század utolsó évtizedében már nem azért vívnak háborút, hogy egy konkrét fronton előretörjenek, területet, hatalmat szerezzenek, hanem azért, hogy azt kvázivalóságként lefilmezzék, majd az elérendő célt a médiában megszerkesztett igazi vagy áldokumentum vívja meg. El lehet gondolkodni, mi az olcsóbb az emberélet szempontjából. A filmezéshez szükséges, sokszor mesterségesen előidézett, majd gerjesztett vér, kioltott élet és bor-

zalom, vagy az általa keltett gyűlölet, indulat és előítélet, amely aztán a legváratlanabb pillanatokban, sőt nem az előre látható frontokon terjeszti tovább a konfliktus tüzeit ellenőrizetlenül?

A világsajtót bejárta a 12 éves arab kisfiú borzalmas halála, s bizonyára egy konfliktus mentén egyoldalúan polarizálta a politikai és civil közvéleményt az egész glóbuszon. Ez a konfliktus tárgyalások és megegyezések útján már-már megoldódott, de most visszaesett szinte ugyanarra az 52 év előtti állapotra, amelyből elindult. Ha majd kellő távolságra kerülünk korunktól, a történészek bizonyára megállapítják, hogy nem egy XX. század végi válság nem tört volna ki, vagy nem torkollott volna háborúba a tömegmédiák nélkül (például a szomszédos Jugoszláviában). A Mohamed Jamal Duri nevű fiúcska halálából készített dokumentum-fikció most kettős funkcióban dolgozik: a palesztin televíziókban szinte csak ezt sugározzák, újabb és újabb értelmetlen halált generálva vele (valamint anyagot az újabb médium-fikciónak), a világban pedig azt a nyomást erősítve, amely a kikiáltás előtt álló Palesztin Állam igényeit igyekszik följebb srófolni. S noha karnyújtásnyira láttuk a kisfiú legbensőségesebb ügyét, a saját halálát: ennek magához az eseményhez, de annak körülményeihez sincs sok köze.

* Általában a Múlt és Jövő nem foglalkozik napi politikával. Az Izraelből érkező véres események is csak látszólag tartoznak oda. Mi, akiknek a szíve együtt dobog és szorong a zsidó állammal, egész kultúránk forrását érezzük most veszélyben. Akár azt a civilizációét, amellyel oly felemelően s oly végzetesen egybe van kötve, mindaz, ami a Szentföldön történt minden korban, s így napjainkban is.

A kerek évforduló alkalmán nem azt hozta meg, amit vártunk: egy békésebb kor hajnalát. A XX. század nevéhez és szerepéhez híven még felmutatja gyűlöletben eltorzult arcát, mielőtt végképp lebukna a múlt „mélységesen mély kútjába”. Ezeket az írásokat a nagy nyilvánosság előtt szerettem volna megjelentetni, hogy az aggódásba, az árnyaltabb látásba bevonjam az egész magyar közönséget. Ez nem sikerült, így csak egy szűk kör és az emlékezet őrzi meg ezt az igényt. Következő számunkban – az anyaggyűjtést már elkezdtük – felidézünk, hogy e rettenetes napokról, hogyan gondolkodtak az írástudók szerte a világon.

A papa, aki most az amanni katonai kórházból, betegágyáról kiált bosszút az arab médiumokon keresztül (a jordán tévét is sztereóban nézem az izraeliek mellett), 20 éve Izrael szívében (Herzlián és Ramat Ganban) dolgozik, folyékonyan beszél héberül, s izraeli munkaadóival, a Tamam házaspárral – akik mindennap felhívják a kórházban – a lehető legjobb viszonyban áll. Egyes verziók szerint azért került a tűzvonalba, mert iskolakerülő, rendszeresen követ hajigáló kisfiáért indult, megérezvén, hogy ez alkalommal a helyzet veszélyesebb lehet a szokásosnál, más verzió szerint pedig azért, mert a gázai használatú piacon új kocsit akartak venni, de nem találtak, s épp hazatérőben voltak a falujukba, de a taxi megállt a necarimi csomópontnál kifejlődött tűzharc miatt. Az operatőr (a francia TV2 megbízásából dolgozik ugyan, de helyi erő: Talal Abu Rahmah-nak hívják) valami lényegeset kitakart a képből – nevezetesen azt, hogy a fedezék-hordó mögött, ahol az apa gyermekével megbújt, egy palesztin géppisztolyos osztag zúdított tüzet a csomópontot őrző katonai toronyra, s az izraeliek erre a golyózáporra válaszoltak. Ebben a történetben az a legfigyelemreméltóbb, hogy az operatőr állt a legközelebb az áldozatokhoz, s a legjobb szövegben: ő látta egyedül tisztán a fegyvertelen apa és fia halálfelelmét. Ideje (40 percig filmezte a minden bizonnyal szakmai díjazónt arató anyagot) és módja lett volna a harcoló feleket értesíteni a tényállásról – különösen az izraelieket, akik csak a rájuk zúduló tűz forrása irányába lőttek, viszonylag távolról és magasból. „Ha egy életet megmentesz, mintha az egész világot mentetted volna meg”, tanítja a Talmud. De sem az operatőr kolléga (?), sem a képet a világba röpítő médiagépezet nem ebben érdekelt. Épp ellenkezőleg: miközben úgy tesz, mintha szenttelenül tájékoztatna, s a valóságot fedné fel, abba az irányba manipulál, hogy a valóságot el- és kitakarja, s vele az igazságot olyan fikcióvá, majd mítosszá torzítsa, amely – mint a háborúk után a földekbe maradó taposó aknák – még hosszú évtizedeken át fejti ki romboló hatását.

Kevesebb médiafigyelmet igényelt a Joszi Tabje nevű izraeli határőr őrmester halála (egyébként etióp újbevándorló, családjának, törzsének szeme fénye), pedig a fegyvelmezett temetés, a síró rokonok, a katonai osztag díszelgő sortüze mögött a konfliktus megoldásának mélyebb természetű okai húzódnak. A zsidó újév előtti nap hajnalán 6 óra 45 perckor a következőképp ölték meg egy Kalki-

lia nevű arab kisvárosban. Itt járőrözött a Palesztin Hatóság és az izraeli rendőrség közös alakulata két dzsipen. A jövődő palesztin állami lét záloga ez az együttműködés, hiszen a beheggedhetetlen sebeket csak közös erővel lehetne begyógyítani – praktikus és erkölcsi értelemben egyaránt. A két dzsip megszokott kávészünetre állt meg. Joszi például az arab legénységet egy hete maga hívta meg egy üveg Coca-Colára, amit együtt fogyasztott velük – a maga közösségéből kiemelkedett fiatalember arabul és oroszul tanult, hogy jobban megértse azokat, akikkel napjai nagy részét együtt tölti. Palesztin járőrtársa, akivel több hónapja együtt rója a megszokott ellenőrző utat, kiszállt autójából, majd „Allah Akbar” felkiáltással Josziba eresztette géppisztolyának egész tárát, aztán visszaült a kocsiba, és elhajtott. Maga Barak miniszterelnök követelt magyarázatot, illetve bírósági felelősségre vonást, amire a palesztin fél azt válaszolta: a katonamentálishan nem volt rendben (öt éve töltötte be ezt a felelős posztot), aztán, hogy emberileg megsértették.

A tájékoztatásnak – akár szöveg, akár kép – ezt a viszonyt kellene megvilágítania. Nem az egyik fél erkölcsi fölényét, vagy igazát, hanem a konfliktus természetét. Ami maga a lehetetlenség. Az egész világ két összeilleszthetetlen elemet próbál egy közös és működő egységgé passzítani (különböző érdekeinek megfelelően), ugyanakkor állandóan azal szembesül, hogy a nem konvertibilis rendszerek egymáshoz erőszakolása mind hevesebb és hevesebb erőszakot vált ki. S ahelyett, hogy ezt – éppen a saját maga által felkutatott dokumentumok elemzése révén – belátná, mint egy durcás kisgyerek, sértődötten átszerkeszti a dokumentumot, és olyan bűnbakokat és hamis mítoszokat teremt, amelyek csak kiélezzik az eredeti, amúgy is megoldhatatlannak tűnő ellentéteket.

Mert a dokumentumok azért mégiscsak hordoznak valamit a konfliktus alaptermészetéből. Például a majdnem teljesen azonos rituáléra zajló templomrombolások képei. (Amelyek regresszíven rámutatnak az ember eredetére. Az egyetemes és egy Istennel való máig meg nem oldott viszonyára, a bálványokhoz való megingathatatlan vonzódására.) Előbb a bibliai József sírját égeti fel, szaggatja darabokra a megrészegült tömeg – miután az ország szefárd és askenáz főrabbijainak együttes véleménye alapján az izraeli katonaság elhagyta azt: „Még a szent helyek védelme sem éri meg, hogy

akár egyetlen emberéletet is kioltanak értük” – nyilatkozták a vallási autoritások. Majd a vérlázító képek hatására egy nappal később Tibériáson ugyanez a jelenet játszódott le egy használaton kívüli dzsámival. A tüzek világította arcok, a gesztusok, a hangok: a csöcselék olyan egyforma, hogy nagyon kell figyelni a kommentárra, hogy kiderüljön, melyik oldalról van szó. Azután már elég, ha a képre hagyatkozunk: míg a zsidók szent sírját egyenruhás palesztin rendőrök maguk is rombolják, vagy lelkesülten nézik az eseményeket (azzal a feltétellel vonultak ki innen, hogy a szent sírt inkább megőrzik a provokáló katonai jelenlét nélkül), addig a tiberiási gyújtogatókat ugyanúgy könnygázzal és kaucsukgolyókkal oszlatja fel az izraeli rendőrség, mint az arab kődobálók tömegét. A szabadság, a demokrácia s az állam funkciójának kétféle értelmezéséről van szó. Vagy pedig meglehetősen eltérő fejlettségi fokáról. Míg az izraeli vezetők egyre kétségbeesettebben szólítják fel az embereket, hogy – bármennyire nehéz is a televíziók ontotta képek láttán – tartózkodjanak az önbíráskodástól, addig Arafat és alvezérei nem képesek nyilvánosan egy csitító szót szólni népükhöz. Ezért mondta ki a rettenetes, de már kimondani muszáj volt szót Ehud Barak a jom kippur beálltát megelőző órákban: „Nincs partner.” Nincs kivel tárgyalni a békéről. A király meztelen.

Az az ember mondta ezt ki, aki a legnagyobb elszántsággal kívánt kompromisszumot kötni, s ezzel mindkét népet a béke, a gyógyulás és boldogulás vizeire irányítani. Sem alkalom, sem ember nem születik még egy ilyen egy történelmi korszakon belül. (Egyébként is paradigmaticus, hogy az erő-

szakhullám mindig békére törekvő vezetők kormányzása alatt fokozódik: a jobboldaliakkal nincs baj. Úgy látszik a „szúrni, vágni, ütni” nyelve közös és konvertibilis.)

A tévéhírek jó része temetések mutat be. Az egyik oldalon a hulla végigúszik a városban azzal a céllal, hogy a halott látványa új és új halált virágozzon. A körülötte megszámlálhatatlanul összevissza bogárzó fegyveresek (civiliek és egyenruhások) géppisztolyai őrjöngő frusztrált (ön)kielégülésként fröcskölnek tele a levegőt sorozataikkal. Az izraeli temetéseket is fegyvertűz kíséri. Miután a koporsót leeresztik a sírba, szertartásosan vállhoz emelt fegyverekből, parancsszóra dördül el a katona végső tisztességének kijáró sortűz. Két világfölfogás, két történelmi és kulturális tapasztalat nyilvánul meg a kétféle temetésben.

Persze nehéz tudomásul venni, hogy ez a két világ soha nem fog kibékülni. S talán nehéz nem azt hazudni, hogy igen. Különösen, ha a globalizálódás hetykén ezt ígérte-hazudta, noha egyre látványosabban cáfolnak rá az események bárhol a világon. A globalizálódás élharcosa – szinte megtestesítője – a világot lefedő médiahálózat, amely lefoga a szemünket és az érzékeinket. Nem enged szembesülni önmagunkkal, világunkkal. Amelyhez tartozunk, és amellyel szemben állunk. S ameddig ezt nem látjuk világosan, esély sincs – nem arra, hogy megváltoztassuk: hogyan is vennénk a bátorságot, hogy megváltoztassunk valamit: ami más, hanem – hogy belássuk: együtt kell élnünk vele.

Jeruzsálem, 2000. október 10.

Fikciók felelőssége

Hol kezdődött a történet az idők „mélységesen mély kútjában”? Melyik történetet látjuk, éljük, folytatjuk? Melyik szeptétet s milyen mélységben a vérrel borított felület alatt?

S főleg: melyik fikció szerkesztésében?

Mint a minden számítás szerint is a (dicstelen) befejezéséhez közeledő XX. század végének nem egy háborúját: a most már igazi háborúvá belobbant *Al Akzsa-intifádát* is a média izzította már leállíthatatlanul vért, lávát, gyűlöletet fröcskölő Vezúvvá. Az ideológia, nemzeti cél (igazság) szer-

kesztette fikció (a Dávid és Góliát alapsztori sémájára) a nagy és globális média tálalása által válhat csak piacképesse. Ahol a nem kechuppall ábrázolt vérnek, a nem díszletmunkások előállította romoknak, nem pirotechnikusok varázsolta robbanásoknak s persze a nem sminkelt hulláknak igen megnőtt a keletje – az Öböl-háború kitűnően eladott és megrendezett szcenáriója óta. (A műfajnak talán azért támadt széles vevőköre, mert Coppola *Apokalipszis ma* című opuszát már nem lehetett hagyományos eszközökkel überolni.) Ahogy a szeretkezés

„mímelt” ábrázolása sem hoz ma jelentős pénzt a konyhára – hanem csak az, ahol a szeméremtessen megolvasható a szőrszálak száma, vagy ahol a föllövellő sperma útja „élesben” követhető nyomon a „tudósításban”. Az ezredvégi kultúra elpornografizálódása adta a formát, stílust és persze közönséget ahhoz a folyamathoz, ahol a nemzetek s az őket alkotó egyének ügye maga is elpornografizálódik – a globális pornográfia alól magukat kivonni nem képes politikusok, s ami a szomorúbb: írástudók tevékenysége nyomán.

Ehhez nyújt látványos példát a mostani közel-keleti vérontás. A tenger vérben és szenvedésben született s 52 éve vajúdo Izrael Állam megalapítását lezáró okmány aláírása már karnyújtásnyi távolságban volt, alig két hónapja. De az igazi vérre szomjazó közönséget kiszolgáló fikció igénye (Ex-Jugoszlávia már „lejátzott”), az önmagának sem ura médiumok révén, sikerrel lehetetlenítette el ezt a végéhez közelítő, ha nem is megbékélést, de elviselhető együttélést ígérő folyamatot. (Amit ma nem emlegetnek: Oslót az izraeliek találták ki, hozták létre, vívták ki, sőt: magát Jasszer Arafatot is ők legitimálták, nemcsak mint egykori terroristát – nem Gázába, hanem az USA-ba nem kapott sokáig beutazási engedélyt –, de mint Szaddam Husszein utolsó csatlósát is. Mégpedig az a demokrata kormány, amely most van – minden bizonnyal már csak ideig-óráig – uralmon, s amelyet most tesz nap mint nap – úgy látszik, bevégezten – lehetetlenné Arafat és köre. S ezzel magát a meg egyezésnek a lehetőségét. Lehet, hogy a legutóbbi borzalmas merényletekhez valóban nincs közvetlen köze – nem is kamatoztatható számára a médiumokban –, de az azokat kiváltó s most már ellenőrizhetetlenül eszkalálódó indulatok felszításának mindenképp ő a felelőse. Rákapott a média ízére. Kezelésére. Tudja: mit kell szállítani neki. S azt is megtanulta, mit lehet vele elérni. Ami katonai vagy politikai erővel nem: az még a manipulált „közvélemény nyomásával” s annak egyenes folyományával: a „nemzetközi közösség” (ami valójában az USA s mellette néhány dekoráció-szövetséges) beavatkozásával kicsikarható. Nem libanonizálni, hanem *koszovóizálni* akarta a terepet, ahol előnyösebb tárgyalási pozíciót szeretett volna elérni. Koszovó s részben Bosznia erre nyújtott példát számára, s hogy nem teljesen reménytelenül, azt bizonyítja: az USA-val rivalizáló, másodrendűvé süllyedt európai hatalmacskák (valaha az ő gyarmataikhoz

tartozott egész Közel-Kelet) már ugrásra készek a „jószoigálatnak” alakoskodott érdekszféra-visszaszerzésre. Arafat csak azt hagyta ki a számításból – valószínűleg ő maga is csak a médiából tájékozódik –, hogy Izrael nem egy korrupt diktatúra, s az izraeliek azon dolgoznak – lehet, mindhiába –, hogy a hatnapos háborúban megszerzett területeket visszaadják egy *aláírt békéért cserébe*. Viszont abban igaza van, hogy mindezt a csupán vérre és önmaga jelentőségének, igazságosságának érzetére szomjazó közönség nem tudja vagy nem akarja tudni. Ezért próbálkozik. Sőt: ma már szinte ő maga sem tehet mást, hiszen a befektetett gyerekvérrel el kell számolnia. Ha nem éri el vele, hogy a „nemzetközi közösség” beavatkozzon a befektetett horror nyomán (az arab testvérekre csak retorikában számíthat), akkor ezt majd valaki számon kéri tőle. Talán megszületik az a palesztin nemzedék, amelynek lesz bátorsága ezt megkérdezni. Mert ahogy rossz döntés volt 1948-ban nem elfogadni Palesztina arab és zsidó részre fölosztását, úgy igen rossz döntés most, a végső megegyezés küszöbén 4–5 százaléknyi vitatott területért talán újabb fél évszázados szenvedést okozni a népének. (Igaz, a mostani uralkodó elit, a visszatértek népe – akár Rákosi Mátyás és köre – nincs összhangban sem érzelmileg, sem helyzetfelismerésben azzal a néppel, amely végig itt, az izraeliek mellett élte le az elmúlt fél évszázadot.)

De vétkes ebben a vérre, szenzációra, önmagáért való hatalomgyakorlásra vagy csak pénzre vágyó globális média, amely az ingyendrámáért cserébe a lehetőséget szállítja. Amely (élén a CNN-nel) nem a hírt közvetíti, hanem magát a tevőleges véleményt. Milliárdnyian látják, s dollármilliárdok állnak mögötte. Fikcióival politikusokat, közmegegyezéseket irányít.

S ezért a kezéhez vér tapad. Mégpedig azoké a palesztin gyerekeké, akiket Arafat küldött mézarszékre. Ugyanis, ha a CNN és más tévétársaságok nem közvetítenék, s ezáltal nem lehetne tőle politikai előnyöket remélni, nem kellett volna meghalniuk. S mindenki *cinkos* ebben az értelmetlen és tragikus öngerjesztő halálsorozatban, aki ezeknek a „tudósításoknak” hitelt adva, tovább szajkózta-terjesztette ezt a fikciót: aki ezekből másokra és a helyzetre ható véleményt kovácsolt – mert fals értelmet adott az értelmetlen halálnak. (Gyerekhálynak nincs olyan kontextusa, hogy értelme legyen.)

A vérnél, a gyerekhálynál nincs borzalmasabb:

„érzékibb”. (A most Góliáttá rajzolt izraeli katonák élete, hozzátartozóik gyásza a műfaj szabályai szerint nem fontos – nem is látjuk, ismerjük őket.) Reménytelen a megegyezés, az együttélés lehetősége. Annál inkább, mert ez az állapot folyamatos „halált virágozik”, hiszen egy új nemzedék fog a gyűlöletben, amely mint az AIDS vagy a sugárfergtőzés, majd évtizedek múltán is szedi áldozatait, akárhogyan végződjenek is a napjaink eseményei.

S van egy kevésbé publikus eleme is ezeknek. A palesztin fennhatóság alatt élők borzalmas anyagi helyzete. Aki kenyérkereső, az túlnyomó részben az izraeli gazdaságból él, a vékony palesztin középosztály főleg turizmusba fektetett tőkéje (1994 óta 15 000 szállodai helyet hoztak létre) mostanra teljesen semmivé foszlott. Míg az előző intifáda idején a Kuvaitban élő vendégmunkássereg el tudta tartani otthoni családját, most ez a lehetőség sem áll fenn – Arafat krónikus „rossz választásai” folytán minden palesztint kiebrudaltak onnan. Az izraeli gazdaság kibírja a roppant veszteségeket (hiszen időben a high-techre helyezte a hangsúlyt a labilis turisztikai iparral szemben), de az állammá válni készülő palesztinok előtt nincs reális alternatíva, hogy miből fognak megélni, különösen ilyen keserves „válás” után. Hiszen jelentős izraeli segítség, gazdasági szimbiózis nélkül elképzelhetetlen az állami különélés. Simon Peresz, Oslo megálmodója (a jelenlegi – „Góliát” – kormány tagja) úgy képzelte el a békét az arab szomszédokkal, hogy mindenki jó módú lesz. (Lásd *Új Közel-Kelet* c. művét magyarul is.) A tömegszuggesztió (lásd harmincas évek Németországát, ahol ez először valósulhatott meg a médiumok révén), a demokrácia teljes hiánya (bíróági ítélet nélkül végeznek ki kollaborációval gyanúsítottakat) ezt az alapvető, mert gyomron érezhető érdekelismerést sem engedi érvényre jutni.

S persze a határok meghúzása-szentesítésének előestéjén történt visszabukásnak van egy érthetőbb s ezért sokkal tragikusabb – nem globálisabb, de egyetemesebb – története is. Erre utal az a tény, hogy véres zavargások, merényletek csak olyan izraeli kormányok alatt pusztítanak, amelyek komolyan gondolták a megbékélést. Rabin ebbe a programba halt bele. Addig robbantgattak a mostanhoz hasonló módon buszokat, amíg a biztos nyero

pozícióban lévő Simon Peresszel szemben berobantották a hatalomba Bibi Netanyahut, aki nem vádolható békeakarással. Nem is bántották, csak Barakot, aki még parlamenti háttér nélkül is vállalta a konfliktus történelmi lezárását. Mire e sorokat befejezem, már be is veszi a leghéjább Sharont a kormányba, mert nincs más választása. Talán az újbaloldali-forradalmi „minél rosszabb, annál jobb” elve alapján ez is a cél. Ez a paradoxon csak a politikánál mélyebb, de a történelmet a valóságban alakító *érzelmi (vulkanikus) erőkn* alapszik, ahol az irracionális (al)világ fellázad a racionalitás ellen, mert erősebb nála. A kényszerű együttélést el lehet fogadni. A mindent lezáró, már megmásíthatatlan határokat, kompromisszumot nem – mert ez ellen egész lényünk berzenkedik. (Ki fogadja el lélekben ma is Trianont?)

Jeruzsálemben, Haifán, Tibériáson, Cfaton zsidók arab házakban élnek ott, ahonnan egy arab nemzedék menekült el két emberöltővel ezelőtt, s hazavesztésének fájdalma nem enyhült ez idő alatt. Ezeknek a házaknak, földeknek a zsidó kézbe kerülése számukra ugyanolyan (alapon) vitatott, mint a néhány Gáza melletti zsidó enklávé létezése, ahol most annyi vér folyik – s a médiumoktól vak világ azt hiszi, hogy e pár (csereértéknek fönntartott) település körül folyik a háború. (Sinaiban egy egész várost ürítettek ki az egyiptomi békekötés érdekében.) Ennek a fájdalomnak, érzésnek megvan a maga igazsága.

Vissza kellene térni egy másik történethez, ahol azok az államok, hatalmak játszották a főszerepet, amelyek most a „független” „jószoigálatra kész” és főképp igazságoztó szerepben tetszelegnek. Amelyek a saját zsidóikat, akikkel nem tudtak vagy akartak együtt élni ide üldözték-kényszerítették. Mert Izrael ténylegesen a holokauszt borzalmában – egyenesen belőle – született. Ha ebbe a „mélységes mély kútba” lenne erő belenézni – az önkielégítő s így meddő pornográfia képei helyett –, talán a világ együttes erővel és empátiával be tudná hegeszteni ezt a fél évszázada nyitott, vérző sebet.

De ehhez a civilizációját kellene megváltoztatnia...

2000. november 21.

